

Проблеми і перспективи розвитку агропромислового комплексу України в умовах глобалізаційних викликів

АНОТАЦІЯ. У статті на основі виявлення та аналізу проблем розвитку аграрного сектору економіки України запропоновано заходи щодо забезпечення його конкурентоспроможності в умовах глобалізації. Розкрито сутність та особливості процесів глобалізації, відображено вплив цих процесів на розвиток вітчизняного сільського господарства. Визначено потенційні та пріоритетні напрями підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки.

Ключові слова: глобалізація, конкурентоспроможність, аграрний сектор, експорт, сільськогосподарська продукція, конкурентні переваги, потенціал.

Вступ

Трансформація різних взаємозв'язків і взаємозалежностей, тісне переплетіння природних, економічних, соціальних, демографічних й ін. процесів, виникнення нових видів людської діяльності, вдосконалення та розширення відносин між країнами, соціальними групами і верствами населення, прискорення змін у політичному, культурному й навколишньому середовищі, а також багато інших чинників, що виходять за межі локальних сфер і національних кордонів, стали виявом такого цілісного та багатопланового явища, як глобалізація. Різні форми, види та напрями цих процесів відображають лише конкретні аспекти й окремі складові глобалізації, дослідження та оцінювання яких, на думку багатьох учених [1], доцільно розглядати та аналізувати через призму галузевих змін і трансформацій.

Об'єктивний характер глобалізації зумовлюють кілька груп чинників, а саме: економічні, пов'язані з інтернаціоналізацією світової економіки; техніко-технологічні (рівень НТП, розвиненість інформаційних технологій); соціальні (обмеженість соціуму землею); політичні (розвиненість держав, над- і міждержавних зв'язків); екологічні (індустріалізація, активізація втручання в природу, урбанізація, що мають не лише регіональний, а й глобальний характер).

Зважаючи, що об'єктом дослідження є процеси трансформації, які відбуваються під впливом глобалізації в аграрному секторі країни, особливу увагу слід звернути на економічну складову цього процесу.

Глобалізація – процес зменшення перешкод для економічної, політичної та культурної взаємодії країн і народів, утворення більш гомогенного світового простору. Термін «глобалізація» походить від французького «global», тобто планетарний, всеосяжний та означає всеохоплюючий процес трансформації світового співтовариства у відкриту цілісну систему інформаційно-технологічних, фінансово-економічних, суспільно-політичних, соціально-культурних взаємозв'язків та взаємозалежностей [2, с. 126].

Глобалізація стала важливим аспектом функціонування сучасної світової системи, однією з найвпливовіших сил, що визначають подальший розвиток людства. Вона охоплює всі галузі суспільного життя, включаючи економіку, політику, соціальну сферу, культуру, екологію, безпеку; впливає на виробництво товарів і послуг, використання робочої сили, інвестиції, технології. Україна, її економічна система теж знаходиться під впливом глобалізації, міжнародного руху капіталів, робочої сили, діяльності транснаціональних корпорацій. Тому подальші організаційно-управлінські зміни та реформи в існуючій системі господарювання слід здійснювати з огляду на дослідження й осмислення впливу глобалізації на розвиток національної економіки.

Активна економічна глобалізація викликає суперечливе сприйняття її перспектив і наслідків, а це вимагає чіткого усвідомлення та глибокого осмислення суті та механізмів соціально-економічних процесів, які відбуваються у світовому економічному просторі. Дані обставини є важливими для розуміння ролі глобалізаційних факторів у формуванні нової якості управлінської складової національних економічних систем [3, с. 58].

Актуальність і значення теми дослідження обумовлюються тим, що в умовах сучасного світового економічного розвитку важливою передумовою економічного розвитку є поглиблення взаємодії між окремими країнами та регіонами світу, узгодження національних та міжнаціональних інтересів, завершення формування цілісного міжнародного економічного простору. За оцінками фахівців, діяльність України на міжнародній арені як суб'єкта міжнародних відносин тільки розпочинається, і цей надзвичайно складний процес збігся в часі також з непростими завданнями побудови незалежної національної економіки в умовах глобалізації ринків та глобалізації виробництва.

Для українських суб'єктів підприємництва розробка механізму підтримки і використання переваг економічної глобалізації та сучасне розуміння цього механізму є проблемою актуальною, проте недостатньо висвітленою, тому вона потребує теоретичного обґрунтування і практичного застосування.

Мета статті - аналіз і виявлення основних тенденцій та перспектив подальшого розвитку вітчизняного аграрного сектору в умовах глобальних змін.

Аналіз публікацій

Теоретико-методологічні дослідження проблем розвитку зовнішньоекономічних відносин мають досить глибокі корені та, зважаючи на актуальність, знаходять своє продовження в працях сучасників. Основні економічні теорії міжнародного обміну висвітлили в роботах Белінська Я.В., Борисенко З.М., Жаліло Я.А., Любич Б.Б., Фішер І. та ін.

Глобалізація як об'єктивна закономірність розвитку людства привертає все більшу увагу вітчизняних та зарубіжних дослідників. З середини 1960-х рр. ХХ ст. ціла плеяда науковців застосовує термін «глобальний».

Різні аспекти глобалізації досліджували О. Білорус, В. Власов, В. Геєць, Ю. Пахомов, Б. Юськів та ін. Специфіка глобалізаційних процесів в умовах трансформаційного розвитку української економіки розглядаються в працях В. Будкіна, І. Бураковського, А. Гальчинського, В. Гейця, А. Кредісова, Д. Лук'яненка, В. Новицького, С. Соколенко і т.д.

Процес глобалізації за своїм змістом та структурою є настільки складним та неоднозначним, що навіть серед фахівців, які займаються цією проблемою вже багато років, спостерігаються значні розбіжності в позиціях щодо сутності, етапів розвитку, основних чинників, проявів та шляхів розв'язання суперечностей означеного процесу. У наукових публікаціях на сьогодні відсутнє єдине визначення процесу глобалізації, враховуючи його комплексний, багатогранний характер. Одні автори вважають його процесом зростання взаємозв'язків та взаємозалежностей окремих країн та їх економік, який мав прецеденти і в минулому, інші – стверджують, що глобалізація – це новітній процес, який бере початок в останній чверті ХХ ст., хоча й є органічно пов'язаним із більш загальним процесом інтернаціоналізації господарського життя (глобалізація означає не лише новий кількісний вимір ступеня інтенсивності взаємних зв'язків окремих країн та їх економік, а головним чином – нову якість таких зв'язків, коли формується фактично новий, глобальний рівень економічної організації). Ніякі специфічні умови, особливості національного розвитку, кризові стани і внутрішні трансформації не можуть ані відмінити, ані відкласти дію об'єктивних законів глобалізації розвитку [4, с. 12]. Феномен глобалізації вже виходить за суто економічні межі, в яких її схильні трактувати більшість дослідників цієї теми, і охоплює

практично всі основні сфери суспільної діяльності, включаючи політику, ідеологію, культуру, спосіб життя, а також самі умови існування людства. За сучасних умов конкурентоспроможною може бути лише та національна економіка, що найефективніше використовує можливості глобалізації.

У процесі історичного розвитку сільське господарство та сільські території зазнали певних змін. Із сільського господарства в самостійні галузі виділилися первинна обробка й зберігання сільськогосподарської продукції, різні види агросервісу, комбікормова промисловість, тепличне господарство й інші види діяльності. Вони значною мірою переміщувалися на міські території, де також розташовувались об'єкти виробничої та соціальної інфраструктури, які обслуговують село. Водночас сільські території насичувалися несільськогосподарськими видами діяльності.

В більшості розвинених країн жителі поселень, які формально вважаються сільськими, зайняті переважно за межами сільського господарства. Частка сільських жителів у країнах Західної Європи і США становить близько 20-25% загальної чисельності населення, а частка зайнятих у сільському господарстві - лише 3-7% від чисельності працюючих. В Україні ці показники становлять відповідно 32,4 і 19,4% (сільське господарство, мисливство, лісове та рибне господарство) [5, с. 25].

Окремі аспекти проблеми розвитку аграрного сектору відображені в працях М. Безуглого, П. Гайдуцького, Ю. Лупенка, М. Маліка, В. Месель-Веселяка, Ю. Нестерчука, О. Онищенко, В. Сідельнікова Б. Пасхавера, П. Саблука, В. Юрчишина, М. Федорова, О. Шубравської та багатьох інших. Вивченню процесу агроглобалізації присвячено чимало праць зарубіжних і вітчизняних учених, зокрема О. Бородіної, В. Геєця, Є. Ковальова, Е. Холт-Хіменеса, О. Шпичака та інших. Разом із тим у сучасних реаліях багато питань все ще залишаються недостатньо висвітленими та потребують подальшого наукового дослідження.

Частка зайнятих у сільському господарстві поступово зменшується, що відповідає загальносвітовим тенденціям. Проте поки що це зумовлено не стільки техніко-технологічним прогресом, скільки негативними змінами у структурі та певним згортанням сільськогосподарського виробництва.

Ми поділяємо слушну думку П. Саблука та інших учених, які довели нагальність зміни парадигми розвитку економіки та її аграрного сектору: від парадигми сталого розвитку до парадигми сталого зростаючого аграрного розвитку, який відображатиме не лише необхідність забезпечення населення України та всієї планети продовольством на досягнутому рівні (стале), а й необхідність його зростання випереджаючими темпами порівняно із темпами збільшення населення [4, с.133].

Пропозиції

Відповідно до прийнятих підходів, глобалізація породжує виклики та зміни або сприяє прискоренню їх поширення на ін. країни чи території. До найвідоміших викликів глобалізації належать:

- високі темпи приросту населення на планеті;
- поширення фінансово-економічної кризи;
- загострення екологічних проблем на земній кулі;
- формування глобальних продовольчих ринків,
- включення в його цінові та ін. коливання регіональних,
- національних і місцевих ринків;
- збільшення розриву між рівнями соціально-економічного розвитку індустріально розвинених і відсталих країн, столичних і периферійних регіонів, міських і сільських поселень, між доходами багатих і бідних верств суспільства;
- посилення дефіциту продовольства у світі та загрози агропродовольчої кризи в багатьох країнах;
- розширення масштабів голоду (кількість голодуючих у світі перевищує 1 млрд осіб);
- .....
- розширення масштабів діяльності та нарощування обсягів виробництва продукції транснаціональними корпораціями, що супроводжується скороченням агровиробництва в країнах, куди вони проникли і таке інше [6].

Для України, яка прагне підвищити свою конкурентноспроможність і ввійти в коло економічно розвинутих країн світу, найбільш оптимальним для вирішення досліджуваної проблеми вбачається саме варіант реалізації стратегії інноваційного прориву. Стратегія інноваційного прориву передбачає суттєву активізацію інноваційних процесів, інтелектуальний розвиток людського капіталу, перехід до системної генерації ідей, розповсюдження і використання знань.

Основне призначення конкурентної стратегії полягає в тому, щоб взаємоузгодити маркетингові цілі сільськогосподарських підприємств з їх можливостями, вимогами споживачів, використати слабкі позиції конкурентів та свої конкурентні переваги. Пропонуємо власне бачення реалізації стратегії управління конкурентноспроможністю аграрного підприємства за допомогою рис. 1.

Рис.1 Етапи формування стратегії управління конкурентоспроможністю аграрного підприємства (систематизовано на основі [7, 8])

Структурні трансформації у будь-якій галузі розпочинаються зі здійснення її реорганізації безпосередньо на підприємствах і супроводжуються різними змінами у структурі персоналу та його перепідготовці. При цьому важливу роль відіграє вид організаційно правової форми підприємства (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка діючих сільськогосподарських підприємств за організаційно-правовими формами господарювання*

Роки	2005	2010	2011	2012	2013
Усього	57877	56493	56133	55866	55858
Господарські товариства	7900	7769	7757	8121	8295
Приватні підприємства	4123	4243	4140	4183	4153
Виробничі кооперативи	1521	952	905	856	810
Фермерські господарства	42447	41726	41488	40732	40856
Державні підприємства	386	322	311	294	278
Підприємства інших форм господарювання	1500	1481	1532	1680	1466

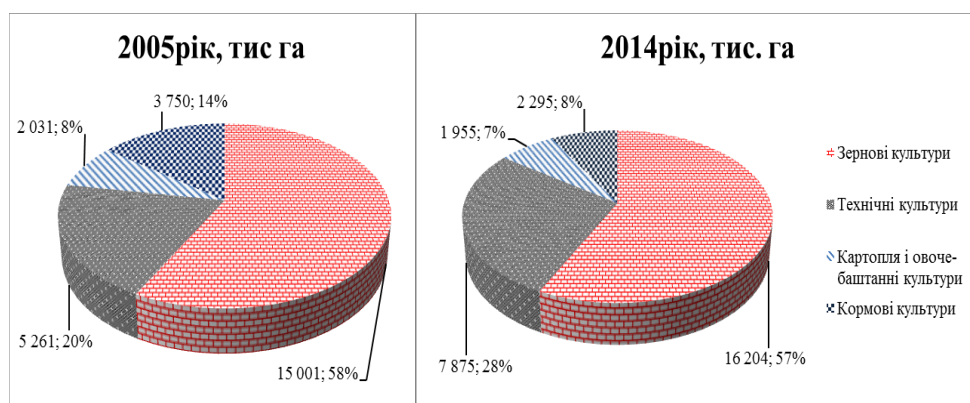
*Джерело: Складено і розраховано за даними Державної служби статистики України за відповідні роки [9]

Розрахунки, наведені у табл. 1, свідчать про те, що за 2000-ні роки найбільш глибокі зрушення відбулися в підгрупі виробничих кооперативів — їх чисельність зменшилася майже вчетверо. Поширення кооперативного руху на країни, які відроджують національну економіку після руйнації або застою, є загальносвітовою тенденцією, але в аграрному секторі України спостерігається негативна тенденція. Причини цього явища пов'язані з особливостями вітчизняної сільськогосподарської кооперації, а саме: вона, за великим рахунком, не виконує тих завдань, які на неї покладаються. Серед таких завдань на першому місці стоїть об'єднання дрібних виробників агропродукції в кооперативи для захисту їх економічних інтересів на основі встановлення рівноправних відносин з ін. учасниками агропродовольчого ланцюга. Однак більшість кооперативів такими вважалися лише за формою, а не за змістом, і, фактично, реалізували свої наміри з нарощування власного капіталу. Після перереєстрації значну частину кооперативів було реорганізовано в інші організаційно-правові форми або взагалі ліквідовано і знято зі статистичного та податкового обліку.

Як бачимо, одним із головних напрямків розвитку економіки держави є агропромисловий комплекс. Україна володіє найродючішими чорноземами — майже 70% від загальної території. Проведення земельної, аграрної реформи, як складових економічної реформи, передбачає модернізацію економіки через інновації, розвиток інфраструктури, інвестиції, інституції та освіту. Але, незважаючи на величезну кількість наукових праць, питання, що стосуються перспектив і проблем інноваційного розвитку АПК, розглянуто не досить глибоко, поверхнево, особливо диверсифікації інноваційного розвитку.

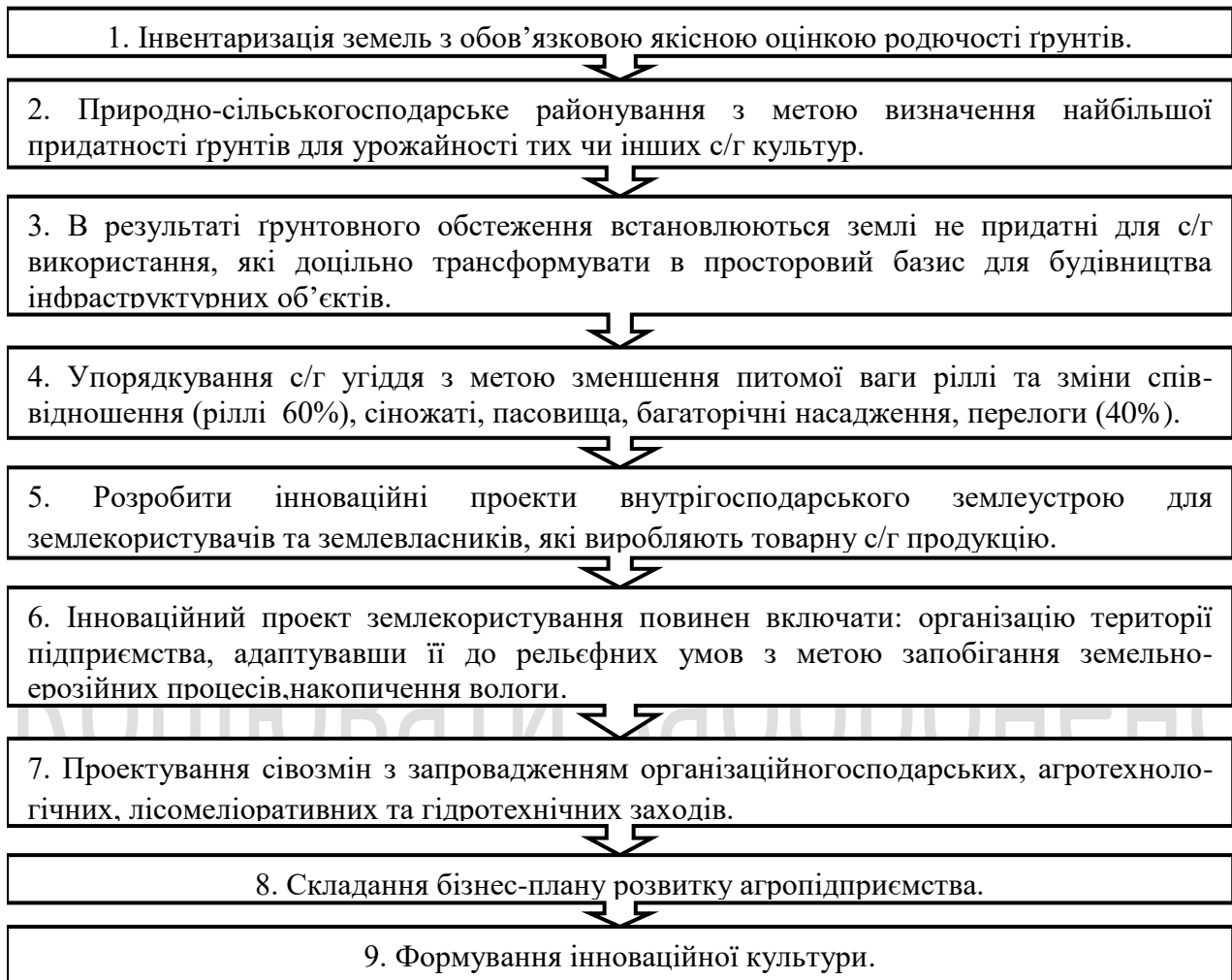
Основним засобом виробництва в сільському господарстві є земля. Але земля, в першу чергу, природний ресурс, якщо його використання здійснюється бездумно, то це призводить до втрати агроекономічного потенціалу чорноземів. Землекористування повинно здійснюватися виключно на підставі землеустрою.

Структура сільськогосподарських угідь України у 2005 та 2014 рр. наведена на рис.2.

Рис.2 Структура посівних площ основних сільськогосподарських культур [9]

Отож, як бачимо у за 10 років у структурі площ агроугідь відбулися певні зміни. Тому для подальшого ефективного функціонування АПК в умовах глобалізації застосування інновацій є необхідністю. Послідовність інновацій системного землевпорядного проектування зображена на рис. 3.

Рис.3 Етапи впровадження інновацій системного землевпорядного проектування (складено на основі [10, 11])

Зауважимо, що інноваційний розвиток аграрного сектора економіки суттєво позначиться на соціально-економічному розвитку держави, а також можливості поширення впливу нововведень як на галузь безпосереднього застосування, так і на суміжні галузі, через них на всю економіку держави, регіонів.

Повноцінне використання аграрного потенціалу України як ресурсу міжнародної конкурентоспроможності вимагає завершення підготовчого етапу формування ринку землі у напрямі встановлення та оформлення прав власності на землю, створення механізму захисту прав власників при оренді й продажу землі, створення важелів впливу держави на ринковий обіг земель та

ефективність використання сільськогосподарських угідь їх власникам в межах цільового призначення земельної ділянки [12].

.....

Як показує світовий досвід, необхідною є державна підтримка і регулювання аграрного сектору через забезпечення паритету цін на сільськогосподарську й промислову продукцію, дотування стратегічних видів сільськогосподарської продукції та продовольства. Це важливо із позицій забезпечення продовольчої безпеки України в умовах глобалізації. Пріоритетними напрямками в цьому аспекті повинні бути зміна обсягів експорту та імпорту сільськогосподарської продукції, диверсифікація виробництва, зростання купівельної спроможності населення, зміни в обсягах і структурі споживання та харчування. На державному рівні необхідна розробка системи продовольчого забезпечення країни на основі реалізації відповідних програм шляхом формування продовольчого фонду [13, с.105].

Одним із прикладів таких програм є «Зерно України».

Реальність планів зерновиробництва, програми «Зерно України», базується і на потужній базі наукових розробок Національної академії аграрних наук України (табл. 2).

Саме впровадження у виробництво нових термінів посівів і структури посівних площ; сучасних досягнень у насінництві; застосування оптимальних доз добрив та захисту рослин; оптимальної системимеханізації робіт та меліорації - забезпечує необхідні темпи та масштаби нарощування зерновиробництва [14].

Таблиця 2

Ефективність галузевої програми «Зерно України»*

№	Показник	2011р. факт	2015р. прогноз
1	Площа, млн. га	15,3	16,2
2	Урожайність, ц/га	37	43,9
3	Валовий збір, млн. т	56,7	71
4	Фактичні витрати на 1 га зернових, грн	3630	7230
5	Нормативні витрати на 1 га	5012	7230
6	Дефіцит обігових коштів на 1 га зерноких, грн	1382,0	-
7	Виручка від реалізації з 1 га зернових, грн	4699	10531,6
8	Прибуток на 1 га зернових, грн	1069	3301,6
9	Рівень рентабельності, %	29,4	45,7

*Джерело: Складено і розраховано за даними Державної служби статистики України за відповідні роки[9]

При цьому важливим є розв'язання проблеми наявності у підприємств коштів на застосування й дотримання цих новітніх технологій. Сьогодні вітчизняні агрохолдинги та ряд середніх підприємств отримують до 10 т

зернових з 1 га на величезних площах. Тоді, як видно з таблиці 2, в цілому по Україні на 1 га посівів не вистачає до нормативних потреб 1382 грн. обігових коштів, що зумовлює не тільки низьку урожайність, але і низьку ефективність виробництва у малих та частині середніх підприємств. В подоланні цієї проблеми і є головний резерв нарощування зерновиробництва. Проте дану програму не було розглянуто.

.....

Відтак очікується, що починаючи з 2016 року аграрні підприємства зможуть у повному об'ємі профінансувати новітні, науково-нормативні вимоги зерновиробництва, а Україна - досягти запланованого урожаю.

Висновки і перспективи подальших наукових пошуків

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що для вітчизняного аграрного сектору головною метою розвитку має стати його розвиток як високоефективного, конкурентноспроможного на внутрішньому і зовнішньому ринках, що забезпечить продовольчу безпеку держави, виробництво високоякісної сільськогосподарської продукції, надійну основу соціально-економічного розвитку українського села. Вважаємо, що перспективними напрямками наукових розвідок з даної проблеми повинні бути дослідження питань розробки стратегії й конкретних механізмів входження національної агропродовольчої системи у глобальний простір.

Також для успішного розвитку АПК країни в умовах глобалізації економіки, необхідно проводити державну політику постійного підвищення інвестиційної привабливості аграрного сектора. Збільшення обсягів інвестування стримується, значною мірою, недосконалістю чинного законодавства та нестійкою політичною ситуацією країни. Без впровадження нових енергозберігаючих технологій та використання сучасної техніки неможливо вивести сільське господарство із кризового стану та й країну в цілому.

Крім того, для матеріально-технічного переозброєння сільського господарства необхідне залучення і значних кредитних ресурсів, регулювання питання отримання та надання яких сільськогосподарським виробникам на даний час не вирішені.

Для сприяння розвитку галузі сільського господарства та забезпечення підвищення конкурентоспроможності аграрної продукції в умовах глобалізації, Україні необхідно, використовуючи передовий світовий досвід, не просто переносити його в площину свого розвитку, а гармонізувати його з українськими економічними реаліями та історичним розвитком галузі країни.

Література

1. Юськів Б.М. Глобалізація і трудова міграція в Європі/Б.М. Юськів. — Рівне: видавець О.М. Зень, 2009. — 476 с.
2. Базилевич В.Д., Базилевич К.С. Ринкова економіка: основні поняття і категорії: Навч. посіб. — 2-ге вид., стер. — К.: Знання, 2008 — 263 с. — (Вища освіта XXI століття).
3. Старостіна А. Суперечливі шляхи економічної глобалізації / А. Старостіна, О. Каніщенко // Економіка України. — 2008. — № 5. — С. 58-65.
4. Саблук П. Т. Глобалізація і продовольство: [монографія] / Саблук П. Т., Білорус О. Г., Власов В. І. — К.: УААН, Нац. наук. центр «Ін-т аграр. Економіки», 2008. — 632 с
5. Лузан Ю.Я. Формування наукової парадигми сучасного розвитку аграрного сектору України / Ю.Я. Лузан // Економіка АПК. - 2011. - № 7. - С. 22 – 29
6. Юрчишин В.В. Аграрна політика в Україні на зламах політичних епох/В.В. Юрчишин. — К.: Наук. думка, 2009. — 366 с
7. Ткаченко В.Г. Экономическая безопасность Украины в условиях рыночных трансформационных процессов. — [монографія]. — под общей редакцией В.Г. Ткаченко и В.И. Богачёва. — Ровеньки. - 2007. — 330 с.
8. Зіновчук В. В. Кооперативна ідея в сільському господарстві України і США / В. В. Зіновчук — К.: Логос, 1996. — 224 с
9. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики [Електронний ресурс]. — Режим доступу : ukrstat.gov.ua
10. Диверсифікація інноваційного розвитку агропромислового комплексу в умовах глобалізаційних викликів [Електронний ресурс] / Д. Бабміндра, Т. Чкан // Землевпорядний вісник. - 2012. - № 10. - С. 16-17. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Zv_2012_10_6.pdf
11. Геєць В.М. Інноваційний шлях розвитку та економічного зростання /В.М.Геєць/ Інноваційна Україна: наук. зб. — 2205. — Вип.7. — с. 38-42
12. Шубравська О.В. Інноваційний розвиток аграрного сектора економіки України: теоретико-методологічний аспект / О.В. Шубравська // Економіка України. - 2012. - № 1. - С. 27 - 33.
13. Кирилов Ю.Є. Методологічні орієнтири розвитку аграрного сектору України в умовах глобалізації / Ю.Є.Кирилов // Економіка АПК. - 2012. - № 11. - С. 104-107.
14. Крисанов Д.Ф. Розвиток особистих селянських господарств України в умовах глобалізації: виклики, наслідки та результати діяльності/ Д.Ф. Крисанов, Л.О. Удова//Вісн. Сумськ. НАУ.Серія: фінанси і кредит. — 2012. — № 1 (32).